

KOPENHAG ZİRVESİ IŞIĞINDA TÜRKİYE – AB İLİŞKİLERİ

Prof. Dr. Atilla ERALP

ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü

Kopenhag Zirvesiyle ilgili bir düşüncemi sizinle paylaşarak başlamak isterim. Kopenhag Zirvesinde Avrupa Birliği de, Türkiye de çok önemli bir fırsatı kaçırdı. Bunun altını çizmek isterim. Kopenhag’da Kıbrıs sorununun çözümü, ortak Kıbrıs’ın Avrupa Birliği’ne üyeliği ve Türkiye’nin Avrupa Birliği’yle ilişkilerinde 2004 Mayısından önce bir tarih alması mümkündü. Bu fırsatı ne yazık ki Avrupa Birliği ve Türkiye birlikte kaçırdı. Böyle bir çözüm, söylediğim çözüm olsaydı, bundan bütün aktörler kazanım içinde çıkacaklardı. Şimdi ise, değişik aktörlere değişik maliyetlerin olduğu bir dönem yaşayacağız. Ve buradan yine tabii Avrupa Birliği ve Türkiye anlamlı çözümler üretmeye çalışacak. Ama, bu üretilen çözümlerin hepsi önümüzdeki dönemde daha sorunlu olacaktır. Kopenhag’dan önce ise, bunları daha az sorunlu çözebilmek mümkündü. Ama, burada tabii tartışmalarda da girebiliriz, ben burada Avrupa Birliği’ni de eleştirmek istiyorum, Türkiye ve Avrupa Birliği birlikte böylesine olumsuz bir sonuca doğru ilerlediler. Bunu söyledikten sonra, değerli arkadaş larım konunun birçok yönlerine de değindiler, ben, Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerini biraz daha geniş bir perspektif içinde, Avrupa Birliği’nin şimdiki genişleme süreci içinde değerlendirmeye ve Kopenhag’dan nasıl bir sonuç çıktı ve Türkiye bu genişleme sürecinin neresinde ve buradan nereye gidebilir; bu konular üzerindeki düşüncelerimi sizinle paylaşmak isterim.

Her şeyden önce belki şunu saptamakta yarar var: Kopenhag’da Avrupa Birliği çok önemli ve tarihi bir karar aldı. Bunun altını çizmekte yarar var. Türkiye’de biz tabii kendi dinamiklerimiz, kendi süreçlerimizle uğraştığımız için Avrupa Birliği’nin hangi noktada olduğunu, neler yaptığını bazen gözden kaçıırıyoruz. 1993’te Kopenhag’da başlayan süreç, 2002 yılında Kopenhag’da bölünmüş Avrupa’dan tek Avrupa’ya doğru ilerleyen bir şekilde sonuca ulaştı. Bu son derece önemli. 10 yıl içinde Avrupa Birliği, bölünmüş bir Avrupa’dan tek Avrupa’ya ilerleyen bir durum yarattı. Bu genişleme süreci içinde 11 ülkenin sorunu çözülmüş durumda. Yani, bunlara Romanya, Bulgaristan’ı da kattığımız zaman, 11 ülkeyle ilgili sorun çözülmüş durumda esasında ve bu da çok önemli bir aşama.

Ortada iki sorun var: Birisi Kıbrıs meselesi. Çünkü Kıbrıs, doğru çözülüyor ama, sorunlu bir şekilde çözülüyor; o bakımdan da tam bir çözüm değil. Diğer de Türkiye konusu. Şu anda Avrupa Birliği'nin yaşanan genişleme sürecinde iki önemli sorunu kalmış durumda. Diğerlerinin hepsi, diğerleri de kolay değildi ama, zaman içinde bir çözüme ulaştı. Ve bu iki sorun da esasında, Kıbrıs'la Türkiye meselesi birbiriyle iç içe. Biz bunlar zaman zaman, iç içe değil, Avrupa Birliği de iç içe değil diyoruz ama, bu iki sorun uzun zamandır iç içe esasında ve o yüzden de zaten geldiğimiz noktada ikisi yine iç içe bir şekilde devam ediyor ve Kıbrıs ile ilgili üretilen çözüm de sorunlu bir çözüm olarak ortaya çıkıyor.

Şimdi, bunları söyledikten sonra, bu genişleme süreci, yaşanan genişleme sürecinde Türkiye nereden nereye geldi ve buradan nereye doğru gidebilir; bu konudaki bazı düşüncelerimi sizinle paylaşmak isterim.

Türkiye, genişleme sürecine, bugün yaşanan genişleme sürecine en son girdi ve en sorunlu girdi. Bazen biz gözden kaçırıyoruz; Türkiye'nin Avrupa Birliği'yle ilişkileri çok eski zamana dayanıyor, 40 yıllık ilişkiler. Ama, şunu da saptamakta yarar var: Türkiye, 93'ten sonra başlayan sürece en son girdi ve en sorunlu girdi. Hatta 1990'ların ortalarındaki raporlara baktığımız zaman, Türkiye bu genişleme sürecinin içinde yoktu, hiçbir şekilde yoktu. Ve çok sorunlu girdi sonra da. Ne zaman girdi? 1997 Lüksemburg Zirvesine yaklaştığımız noktalarda girdi. Ve 1997 Lüksemburg Zirvesi kararlarını hatırlayalım. Türkiye'yle ilgili kararlar çok sorunluydu. Türkiye, genişleme sürecinin içinde mi, dışında mı olduğu belirsiz bir noktadaydı ve Türkiye, diğer ülkelerden farklı olarak Avrupa stratejisinin içine oturtulmuştu. Diğer ülkeler katılım ortaklığı stratejisinin içine konulurken, Türkiye, müphem, belirsiz bir Avrupa stratejisinin içindeydi. Oradan nereye doğru gelindi? 1999'da Helsinki'de aday ülke konumuna geldi ve genişleme sürecinin içine girdi ve katılım ortaklığı stratejisinin içine girdi. O anlamda da tabii Helsinki çok önemli bir dönüm noktasıydı. Sonra ne oldu? Tabii Helsinki'den sonraki sürece baktığımız zaman, Türkiye bu üç yılı son derece yanlış ve olumsuz bir şekilde kullandı; yani bunun da altını çizmekte yarar var. Avrupa Birliği'ni eleştiriyoruz ama, bu süreçte diğer ülkeler, aday ülkeler, genişleme sürecinin içinde olan bütün ülkeler bu süreç içinde hızlanırken ve çok hızlı hareket ederken, Türkiye son derece yavaş hareket etti. Bakalım, mesela Avrupa Birliği'nin önerdiği katılım ortaklığı belgesine. Türkiye'nin bunun karşılığında yaptığı Ulusal Programa bakın, Ulusal Programda işlerin ne kadar yavaşlatılmaya çalışıldığını hepimiz görebiliriz. Kısa vadede düşünülen bazı şeyler orta vadeye alındı, sonra zaman içinde bunlar doğru dürüst uygulanmadı ve Türkiye, Helsinki'den sonra iki yılı boşuna harcadı. Son bir yıl içinde kendimize geldik, hızlanmaya çalıştık, ama tabii biraz iş işten geçmişti. Biraz evvel de Füsün

Hocanın söylediği gibi, tabi Kopenhag da sonuç sürpriz değildi; çünkü bu süreç yavaş bir şekilde ilerledi o şekilde.

Burada, Helsinki’de Türkiye’nin statüsü neydi? Avrupa Birliği de böyle düşünüyordu, ama Türkiye’deki yöneticilerin de böyle düşündüğü ortaya çıktı; Türkiye, Avrupa Birliği ilişkilerinde yavaş bir kulvar içine girdi, diğer bütün ülkeler hızlanırken Türkiye yavaş bir kulvar içine girdi. Sadece yavaş bir kulvar içine girmedi. Helsinki’nin sorunlu meselelerinden birisi de, Türkiye’yi belirsiz bir takvim içine sokmasıydı. Diğerleriyle ilgili takvim ve ilişkiler netleşirken Türkiye belirsiz bir takvim içine konuldu. Ve Türkiye de bunu zorlamadı esasında. Türkiye de bu yavaş ve belirsiz kulvar ilişkisinden hoşlandı bir anlamda; yani bunu da kabul etmek lâzım. Diğer ülkeler, siyasî irade olarak ve yaptıkları işler açısından, sürekli hızlanmaya çalıştılar, kendi ilişkilerini netleştirmeye, kendi takvimlerini belirginleştirmeye çalıştılar. Türkiye böyle bir siyasî irade içinde olmadı bu süreç içinde. Sonuna doğru oldu ama, biraz iş işten geçtikten sonra.

Bu çerçevede ben Kopenhag kararlarına baktığım zaman, Kopenhag kararlarını şöyle yorumluyorum: Türkiye yine yavaş bir kulvar içinde, burada farklılık yok, ama biraz daha takvim açısından belirgin kulvar içine girdi. Çok net değil ama, biraz daha belirginleşme oldu. Ne şekilde belirginleşme oldu? 2004 Aralık’ta durum görüşülecek ve benim tahminlerime göre, işler olurunda giderse 2005 Mart’ta müzakereler başlayacak. Avrupa Birliği genellikle müzakereleri Mart aylarında başlatır; yani 1998’de de öyle oldu, 2000’de de oldu. Türkiye’yle de ilgili öyle olması beklenebilir. Ocak’ta başlayacağını zannetmiyorum, 2005 Mart’ta olabilir diye düşünüyorum. Böylesine bir durum çıktı, biraz daha belirgin bir durum. Düşündüğümüz zaman, şöyle bir tablo ortaya çıkarıyor: 2004 Mayısına kadar çok önemli, bahsedildiği gibi, bir süreç gerçekleşeceği için, Türkiye bunun dışına düşüyor, yani 2004 Mayısından sonra müzakerelere başlayan bir ülke konumuna giriyor. Bir anlamda da şu da oluyor düşünürsek: Türkiye diğerlerinden daha yalnız, daha tek başına bir duruma itiliyor. Yani, 10 ülke girmiş oluyor; Romanya, Bulgaristan için 2007 takvimi var ve Türkiye’yle ilgili daha yalnız başına, tek başına bir durum söz konusu. Bunu da düşünmek lâzım. Niye düşünmek lâzım? Çünkü, Avrupa Birliği’nin bu genişleme süreçleri genellikle gruplar hâlinde olur. Şimdi de 10 ülkeyi alıyor. Daha önce 3’erli gruplar hâlinde almıştı. Genellikle gruplar hâlinde alır. Yalnız başına bu süreci yürütmek son derece zordur

Şimdi, buradan ilerleyerek şunu düşünebiliriz: Acaba Türkiye, Romanya ve Bulgaristan grubunu yakalayabilir mi? Yani, Romanya, Bulgaristan 2007’de tam üye olacaklar, bunu yakalayabilir mi? Bence bu kararların, Kopenhag kararlarına baktığımız zaman, Kopenhag kararları dedi ki Türkiye’ye, “Türkiye bunu yakalayamaz”. Kopenhag kararlarını ben bu şekilde okuyorum. Mesela

Helsinki kararlarına baktığım zaman, Helsinki’de bu potansiyel vardı, yani şöyle bir potansiyel vardı: Türkiye hızlı hareket ederse, Avrupa Birliği de irade gösterirse, Türkiye’nin Romanya ve Bulgaristan’la birlikte tam üye olma imkânı vardı.

Ortaya çıkan sonuç Kopenhag’la birlikte, artık denildi ki, Türkiye en erken 2005 Mart’ta başlayacak, o zamana kadar tabii Romanya, Bulgaristan bu süreçte çok ilerlemiş olacak, Türkiye artık Romanya, Bulgaristan kategorisini, grubunu yakalayamaz. O anlamda Türkiye yalnız kalacak noktasına geliyor. Bu tabii çok düşündürücü bir nokta. Hızlandırarak, çok hızlandırarak mümkün müdür? Çok zordur açıkçası. Yani, 2005 Martında müzakerelere başlayan bir ülkenin 2007’yi yakalaması çok zordur. Biraz evvel belirtildiği gibi, belki 2010’u yakalayabilir, ama 2007’yi yakalaması çok zordur. Çünkü, bu süreçlere ben baktığım zaman, mesela Polonya’yla müzakereler 4.5 yıl sürdü. Polonya’yı hani büyük bir ülke, sorunlu bir ülke olarak düşünersek müzakereler açısından, müzakereler Polonya’yla 98 Mart’ta başladı ve 2002’nin sonunda bitti. Yani, bir anlamda 4.5 yıldan daha fazla sürdü. Türkiye’nin de en az Polonya kadar süreceğini varsayabiliriz. Bazıları, Türkiye’nin İspanya kadar sürecini düşünüyor ama, o eski bir süreçti. Türkiye’nin de bunu 4-5 yılda bitirebileceğini düşünebiliriz. Ama, tabii o zaman 2010’u belki yakalayabilir ama, 2007’yi yakalaması zorlaşıyor.

Buradan ilerleyerek, yine fikir jimnastiğine devam edersek, ben şöyle görüyorum: Avrupa Birliği yakın bir zamanda yeni bir genişleme sürecine başlayacak. Bu genişleme süreci içinde, bunu ne zaman açıklayacağını göreceğiz ama, hazırlıklar içinde, buraya Balkan ülkeleri dahil olacak büyük bir ihtimalle. Bunların arasında Hırvatistan olabilir, Makedonya olabilir, başkaları da olabilir, belki Yugoslavya da olabilir, 4-5 Balkan ülkesini içeren bir sürecin içine girmeyi düşünüyor. Ve düşünülen şeylerden birisi de, zamanla Türkiye’nin o grubun içine dahil olması. Bir grup olacaksa, çünkü Romanya, Bulgaristan grubunu kaçırdıktan sonra, Türkiye öbür gruba doğru gidebilir. Bu mümkün olacak mı, olmayacak mı? Tabii, 2010’a kadar Türkiye hızlanırsa, o zaman onlardan önce olabilir ama, 2010’dan sonraya kalırsa, tahminim, Türkiye Balkan ülkeleriyle birlikte düşünölmeye başlayacak. Ancak belirtildiği gibi, 2010’dan sonra Avrupa Birliği’nin değişik süreçleri oluşabilir, mekanizmaları değişebilir. Ve tabii Türkiye’nin Avrupa Birliği’yle ilişkileri 2010’dan sonra ne anlama gelir; bunu da iyi düşünmek lâzım, o bakımdan da, 2010’a kadar bu süreci zorlamak ve 2010’u önemli bir hedef olarak almak lâzım. Biraz evvel belirtildiği gibi, ben de aynı düşünceye katılıyorum.

Ama öbür yandan da, Türkiye'nin artık bu sürecin içine girdiğini, Türkiye ile ilgili tartışmaların son derece olgunlaştığını ve yoğunlaştığını ve Türkiye'yle ilgili tartışmaların artık özel statü tartışmasından çıktığını, sancılı da olsa, Türkiye'yle ilgili tam üyeliğin artık kabullenilmeye başlandığını da görüyorum; bunu da saptamakta yarar var. Bu tartışmalar devam edecektir. Ama Avrupa Birliği, sancılı da olsa artık Türkiye'nin Avrupa Birliği sürecini daha kabullenmiş durumda. Yalnız, bunun tabii yine yavaş bir şekilde olması ve mümkünse 2010'un sonrasına kalması ve mümkünse yine Balkan ülkeleriyle birlikte olması düşünülüyor bence. Ancak, Türkiye'nin de, -tabii diğer ülkeler nasıl hızlandı bu süreçte diye bakıldığı zaman- hızlanması mümkün. Yani, diğer ülkeler nasıl hızlandıysa Türkiye de hızlanabilir. 2007'yi belki yakalaması zor olabilir ama 2010'u muhakkak zorlaması lâzım.

Daha geniş baktığımız zaman şunu da görmek mümkün: Avrupa Birliği merkezi Avrupa'da kendine yakın mekanizmaları geliştirdikten sonra bunu muhakkak Doğu Akdenize yaymak isteyecektir ve Balkanlara yaymak isteyecektir. Şu anda iki önemli bölge var Avrupa Birliği açısından. Çünkü merkezi Avrupa'yı kendisine katarak sorunu çözmüş durumda. Avrupa Birliği açısından iki önemli bölge bundan sonra Doğu Akdeniz olacak ve Balkanlar olacak. Zaten Kıbrıs sorunuyla Doğu Akdeniz üzerine yoğunlaşmaya başladı ve git gide de Balkanlar üzerine yoğunlaşacak. Zaten Romanya ve Bulgaristan meselesi Balkanları gündeme getiriyor. Yunanistan da zaten Avrupa Birliği'nin tam üyesi. Diğer ülkeler de düşünüyor; Hırvatistan, Makedonya, Yugoslavya, Arnavutluk. Çünkü, bundan sonra Balkanlar'daki sorunları çözmeye yönelecek ve Balkanlar'ı kendisine katmaya yönelecek.

Burada Türkiye'nin oldukça önemli bir yeri var. Merkezi Avrupa projesinde Türkiye'nin önemli yeri yok ama iş Doğu Akdeniz'e geldiği zaman ve Balkanlar'a geldiği zaman Türkiye'nin çok önemli bir yeri var bu projenin içinde. Avrupa Birliği'nin bu projeyi, Doğu Akdeniz'deki projesini ve Balkanlar'daki projesini Türkiyesiz gerçekleştirmesi mümkün değil. Zaten Avrupa Birliği'nin Türkiye'yle, genel anlamda bakarsak, daha olumlu ilişkiler içine girmesinde bu bakışların önemi oldu. Yani, Doğu Akdeniz'e yöneldikçe ve Balkanlar'a yöneldikçe Türkiye'nin önemi ortaya çıktı ve Türkiye-Yunanistan sorunlarının çözülmesinin önemi çıktı. Türkiye-Yunanistan sorunları çözülmeden Avrupa Birliği Balkanlar'da istediklerini gerçekleştiremez; bunun altını çizmek lâzım. Yani, Türkiye-Yunanistan sorunları böyle havadan gündeme gelmedi. Avrupa Birliği de görüyor ki, bu projeyi Balkanlar'da ve Doğu Akdeniz'de gerçekleştirmek için muhakkak Türkiye-Yunanistan sorunlarını çözmek lâzım.

Birde 11 Eylül sonrasında uluslararası sistemdeki kutuplaşma sorunu çıktı ve bu da tabii Avrupa Birliği'ni, Türkiye'yle ilişkilerinde daha özenli ve daha

dikkatli olmaya sevk etti. Avrupa Birliği de kültürel kutuplaşmayı istemiyor sistemde. Belki Amerika bunun daha çok farkında ama Avrupa Birliği de git gide daha farkına varmaya başladı. O bakımdan da, güvenlik meselesi uluslararası sistemde kültürel de bir boyut kazandı. Kültürel meseleleri çözmeden güvenilir bir toplum oluşturamıyorsunuz; bunu da görmeye başladıkça Avrupa Birliği, tabii Türkiye'nin Avrupa Birliği projesinin içine çekilmesi daha da önem kazandı.

Bunları söyledikten sonra, son bir noktaya getirmek istiyorum, Türkiye'nin bu süreç içinde yer alacağını ve ilerleyeceğini, ama Türkiye'deki siyasî iradeye de meselenin bağlı olduğunu, çünkü bu süreçler hep hızlanmayı gerektiren meseleler, siz yavaş giderseniz, ilişkiler dejenere olmaya başlar, o bakımdan da hızlanmak lâzım. Bunu söyledikten sonra, belki tartışmalarda konuya girebiliriz ama Kıbrıs meselesiyle Türkiye'nin Avrupa Birliği konusu ilişkisi üzerine bir düşüncemi aktarmak istiyorum. Türkiye'de son zamanlarda da bir tartışma var; Kıbrıs kendi yoluna gidecek, Türkiye Avrupa Birliği ilişkileri de kendi yoluna gidecek." Ben açıkçası bunu mümkün olarak görmüyorum. Yani, baktığım zaman, işin özü neredeyse, Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin çözümü ve Kıbrıs meselesinin çözümü. Yani, bunu işin özü olarak düşünmek lâzım. O bakımdan da, Kıbrıs meselesinin çözümüne Avrupa Birliği hâlen çok önem veriyor. Tabii bu, ortada çok ciddi takvim var; Kopenhag kaçtı burada. 28 Şubat'a kadar çözülebilir mi Kıbrıs sorunu ve ortak Kıbrıs Avrupa Birliği'nin tam üyesi olabilir mi? Bunu gözleyeceğiz. 28 Şubat'a kadar çözülmezse ne olur? Bunu da çok iyi düşünmek lâzım. 28 Şubat'a kadar çözülmezse, o zaman zaten Güney Kıbrıs'ın tam üye olacağı ortaya çıkıyor. Bunun tabii son derece olumsuz sonuçları var.

Ama bu arada ara formüller geliştirilebilir mi? Yani, 28 Şubat'a kadar Kıbrıs sorunu çözülmezse, 28 Şubat'tan sonraya sarkabilecek, Kıbrıs sorunundaki yine görüşmelerin devam edeceği ve ilişkilerin gerginlik içinde değil, işbirliği içinde devam edeceği bir süreç yaratılabilir mi? Çünkü benim tahminim, eğer işbirliği içinde bir süreç yaratılmazsa Kıbrıs meselesinde, Türkiye'nin Avrupa Birliği ilişkileri çok daha uzun süreye yayılır ve mümkün de olamaz diye düşünüyorum ben. Yani, Kıbrıs sorunu çözülmeden ve Türkiye-Yunanistan ilişkileri belli bir noktaya gelmeden Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olmasını, ben açıkçası Avrupa Birliği dinamiklerine baktığım zaman çok mümkün olarak görmüyorum. O yüzden, işbirliği içinde Avrupa Birliği ve Türkiye'nin ve Yunanistan'ın, tabii bütün aktörlerin Kıbrıs sorununu çözerek meselelere yaklaşması, Türkiye-Yunanistan sorunlarını çözerek yaklaşması ve buradan da ilerleyerek Doğu Akdeniz'de ve Balkanlar'da çok daha güvenlik içinde olan ilişkiler yaratmaya çalışması lâzım. Çünkü projenin esası buraya dayanıyor. Tabii bu sadece Türkiye'yle çözülebilecek bir mesele değil. Burada Yunanistan, Kıbrıslı

Rumlar, Kıbrıslı Türkler, Avrupa, birçok aktör var. Bunların hepsinin buluşup, bu meseleleri çözüme doğru iletmesinin gerekli olduğu bir süreçten geçiyoruz. Eğer bunlar çözülmezse, bunların hepsi Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerini olumsuz etkileyecektir.